

A KÜLPOLITIKAI KONCEPCIÓ KULTURÁLIS ÉS TÁRSADALOMPOLITIKAI ELEMEI

A. NEMZETI IDENTITÁS ÁTALAKULÁSA

Felfogásunk szerint mai **nemzetfogalmunk 18-19.századi, a modernitáshoz** kötődik és nem biológiailag, misztikusan, vagy „ősidők” óta adott. Voltak természetesen olyan korábbi helyi kulturális minták, hagyományok, élménylenyomatok, amelyeket a 18. század végétől a hungarus-magyar nemzeti átmenet politikai technológusai – nyelvújítók, nemesi reformerek - alkalmaztak, modelljeikbe beépítettek, de alapjában a folyamat éppúgy a modernitás kialakulásának része volt, mint mindenütt az akkori Európában. Következésképpen a modernitás lebomlásával, átalakításával most kétszáz évvel később, a nemzet jelenség is szükségképpen valamiként átalakul. A politika részére az igazi kihívás, hogy felismerje, egyfelől ez az átalakulás miként hat nemzetpolitikai felfogásainkra, mozgástereinkre általában, a nem kifejezetten etnopolitikai területeken. Másrészt nyilvánvalóan tisztáznia kell, miként milyen módon és mennyire alakíthatja tudatosan az etno- és nemzetfelfogások átalakulását. Érdemes lenne három alaphelyzetet a jövőben külön megvizsgálni [valószínűleg itt nem hosszabb időre adott struktúrákról, hanem állapotokról, helyzetekről van szó. Egy új, vagy mástípusú kihívás, helyzet másféle **hibriditást** hozhat létre, vagy rendezhet össze - tulajdonképpen itt **szolidaritási hálózatok** milyenségéről beszélünk]:

- a. **Hibrid A.** Azok az identitások, amelyeknél az „országos”, vagy a „nemzeti” felülírja a többit. Ezek elég nyilvánvalóan működnek az országot is közvetlenül érintő nemzetközi válságok idején, az egész társadalmat érintő fordulópontoknál - belépésnél-, kilépésnél szövetségi rendszerekbe, stb. de „békeidőben” a többi esetekben csak külső tükörrel szemben, vagy az állami akciók, források újraelosztása, szabályozás vonatkozásában jelentkezik mindez. Vagyis tulajdonképpen külsőleg gerjesztett, vagy legalább is gyakran állami cselekvés által gerjesztett azonosságtudatról van szó.
- b. **Hibrid B.** azokat, Azok, amelyekben az etnikai, a „törzsi” elem írja felül a politikai nemzetet. „A törzs máshol veszélyben van”. Ilyen volt a romániai magyarkép szinte egy évtizedig, az 1990-es marosvásárhelyi összecsapások után. A magyar kisebbségek esetlegesen drámaian romló helyzete gerjeszthet nemzeti hullámot itthon - először csak védelmükben, azután már a magyar belpolitikában is. kialakulhatnak olyan elosztási viszonyok, amelyeknél „érdemes”, sőt a hozzájutáshoz elengedhetetlen az etnikai elem kiemelése, vagy hangsúlyozása - például a 90-es évek állami roma politikájában. Végül, előbukkan a Hibrid B, ha konkrét érdekekből következően ugyanabban az időszámban több csoportnak is megéri, hogy meghatározott konfliktusokat, amely tulajdonképpen erőforrás-elosztási viták, kollektívan etnizáljanak, hogy valakiket - mondjuk az államot, kizárják abból, hogy az érdekeltek között kötött paktumokat felülírhasa [a legrosszabb példa Bosznia, de vannak kárpát-medencei egyszerűbb példák is erre].
- c. **Hibrid C.** esetében eredetileg területi, sőt valamilyen területi-kényszeridentitás „etno-nemzetibe” [pl. „kárpát-ukrajnai”] megy át. E csoportba sorolhatóak kevésbé konfliktusos jelenségek is, mint például, az újabb kelet-, és nyugat-magyarországi fejlettségi különbségek értelmezésénél. A hibrid A-B-C kezelésénél a kiinduló kérdés – hogyan lehet szétválasztani a

politikailag értékelhető nacionalizmusokat és nemzeti koncepciókat, értékrendszereket át [újrafogalmazódó] identitásproblémáktól?

Az mindenesetre látható, hogy azok a problémák és technikák, amelyeket a 90-es években sokan az etnopolitikában olyannyira fontosnak tartottak: a nemzetépítés, a kisebbségi kis nemzetek kialakítása itthon és kint [mint a roma társadalomban, mint a magyar kisebbségeknél ma nagyjából a klasszikus 19. századi nemzetépítés különböző technikáit használják] korábbi saját mintáinkat követik. Azonban, legalább az 50-60-as évek óta Nyugat-Európában ezek már ritkábbak, visszafejlődtek, vagy akár bizonyos értelemben ki is mentek a divatból. Ott inkább az utolsó évtizedekben a tömegkultúra és a közösségi kulturális identitások kapcsolata, a médiaélmények, etnikai szimbólumok és a kollektív emlékezetmítoszok, az egymás mellett létező etnikai enklávék kölcsönhatásai a vívőtémák. Kialakultak azok a –mi helyzeteinkre még alig értelmezett technikák, amelyek korábban alig léteztek, s amelyekkel a szórványok, az etnikai szigetek hosszabb ideig, akár több nemzedék életében is életben tarthatóak. A tematikai váltás, a problémák sorrendváltása, e technikák bevezetése minden bizonnyal a közeljövő etnopolitikájának alapfeladata marad.

SZOLIDARITÁSPROBLÉMAK

Tulajdonképpen a Stratégia számára a nemzet, mint szolidaritási probléma újragondolása válik meghatározó kérdéssé. Ki kiért vállal felelősséget, ki kiért lenne hajlamos áldozatot hozni - meddig és milyen áron? A kérdés nem triviális, mert tudjuk, hogy

- a. a szolidaritási minták **krízishelyzetekben** és simább, probléma-mentesebb szakaszokban egymástól eltérnek. De nem igen tudjuk, hogy milyenek a szolidaritási küszöbértékek a különböző simább szakaszokban? Vagyis milyen tipushelyzetekben, események kapcsán billen át a szolidaritás egyik típusreakcióból a másikba?
- b. a szolidaritás a nemzetek belül területileg, kulturális minták szerint és rétegződésben **sem homogén**. Itt nem is egyszerűen az asszimilált kisebbségek – romák, zsidók, stb. elfogadottságával kapcsolatos esetleges ideológiai különbségekre, vagy megosztottságra gondolok, hanem a klasszikus mintákra. Erdélyben és Szlovákiában több olyan helyszínt találunk, amely „szimbolikus magyar helynek” minősül, amelyekhez az anyaországbeli identitás, a magyar kollektív alap-éncép erősebben kötődik, mint esetleg a Vajdaságban, vagy Kárpátalján. E helyeknek, elhelyezkedésüknek és „kultikus státuszuknak” egyébként semmi köze sincs magukhoz az ott élő kisebbségi csoportokhoz, vagy az esetleges mai, vagy jövőbeli EU határokhoz. Valószínűleg e helyek jelenléte nagymértékben befolyásolja a térség iránti érdeklődést, vagy akár érzékenységet az anyaországban is függetlenül attól, hogy etnikai értelemben az adott térséget ma valamilyen mértékben magyar kisebbség lakja, vagy sem. A Szepesség, Besztercebánya, vagy Kassa jelenléte nagyobb, erősebb a magyar nemzettudat jelenlegi történeti azonosulás formáiban, mint a csallóközi településeké. Munkács nagyobb, mint Beregszászé, függetlenül attól, hogy ott jelenleg több magyar él. A nagybányai művésztelep, vagy a vajdahunyadi vár szerves része a magyar többségi kultúrafelfogásnak, függetlenül attól, hogy korábban sem tartoztak etnikai értelemben meghatározó, klasszikus magyar lakóterületekhez. Egyelőre nincsenek mérések a tekintetben, hogy milyen mértékben mozgósít az „anyaországban” a ma is a térségben jelenlevő kisebbségi magyar társadalom s mikor milyen mértékben inkább e kulturális törzs szimbólumok határozzák meg a lojalitást,

szolidaritást a térséghez. Elvben valószínűleg legerősebb lehet a hatás, ha mindkettő jelen van. Ilyesmire talán a Székelyföld lehet a példa. De mert a kisebbségi ügyek iránt nem érdeklődő anyaországbeli társadalom többsége nem igen járatos a mai népeségi és társadalomszerkezetben, tehát egyébként is csak kevéssé tudja, melyek ma a magyar etnikai központok, tulajdonképpen a két jelenség vonzásainak elkülönített mérése igen nehézkes lenne. Mindenesetre hálás és a magyar nemzettudat szempontjából fontos ügy lehet ezeknek a szimbolikus helyeknek karbantartása, bemutatása- függetlenül attól, hogy a helyszínen ma melyik nép alkotja a többséget. Azok súlyáról a magyar történelemben, kultúrában a jelenlegi helyi többséget is tájékoztatni kellene. Segíteni lehetne olyan kulturális akciókban, amelyek szervesíthetik az ottani városokba viszonylag frissen betelepülő többségeket abban, hogy a vidék számukra ismeretlen magyar történetet a maguk számára értelmezhessek. Ha mi nem fogunk erőfeszítéseket tenni ebben az irányban, miért várhatnánk el, hogy ebben az ügyben szlovák, vagy román hatóságok maguktól túlságosan sokat tegyenek? Ez persze segíthet az ottani magyar kisebbségiek azonosságtudatának karbantartásában is, de fogjuk fel, hogy erre legalább olyan mértékben, ha nem nagyobbban az anyaországi nemzettudat működtetése miatt van szükség.

- c. Mindezek mellett fokozott figyelmet fordíthatnánk **regionális**, máshol kevésbé kiemelten értelmezett, de adott nemzetrészek számára kiemelkedően értelmezett események, **szimbolikus helyek**, kulturális minták differenciált kezelésére. Példa erre a frissen helyreállított aradi emlékmű. E lokálisan eltérően értelmezett kultikus események, helyek szinte természetesen jelölnek ki határokat különböző lojalitástartományok számára.

B. VÁLTOZÓ FELFOGÁSOK A BEVÁNDORLÁSRÓL

A magyarországi közgondolkodásnak több mint fél évszázada fontos ügye a **népesedéspolitika**. A kérdés az 1930-as években merül fel átfogó politikai kérdésként először fogyó és növekvő népességszámokkal, illetve a Kárpát-medencei magyar népesség számának alakulásával kapcsolatban. Itt a népességdinamikát az első pillanattól kezdve külpolitikai kontextusba helyezték, mert a magyar létszámokat a térség más népcsoportjainak gyarodásához képest minősítették elfogadhatónak, vagy éppen kibíratatlannak. Ez a külső dimenzió a viták második generációja számára az 1960-as évektől kezdődően már nem létezett. Ekkor a népességszámot elsősorban a születések számán keresztül gondolták befolyásolni. Ebben az államnak aktív szerepet szántak, de a kérdés külső dimenziói a vitákból eltűntek. Nem az volt az érdekes, hogy kihez képest kevés vagy elég a létszám. Ehelyett elsősorban a korszerkezetre és még inkább a népességszám legalább egyszerű újratermelésére összpontosítottak. A halandóság kezelése ehhez képest másodlagos volt, nem is alkotta igazán részét a népességpolitikának.

A bevándorlással, mint marginális kérdéssel ebben az összefüggésben lényegében nem is foglalkoztak. A 70-80-as évektől kezdődően Nyugat-Európában fokozatosan egyre fontosabb társadalmi és politikai kérdéssé válik a **bevándorlás**, a vendégmunkások és a tartósan más módon letelepedők kezelése. **Közép- és Kelet-Európában** azonban a problémát ekkor még a maguk számára irrelevánsnak tartják. Ez így lényegében **nem alkotja részét a nemzeti identitással kapcsolatos vitáknak**. Az utolsó évek népesség-előreszámolási modelljei és az azokból megjelenő nemzetközi publikációk a kérdést a legtöbb európai országban felértékelik. Az ma a

társadalompolitika és a közbeszéd egyik meghatározó témájává válik, s egyre világosabb, hogy kezelésmódjai alapvetően érintik az európai társadalmak önképeit és identitásait. A magyarországi vita a kívánatos népességszámról és a bevándorlás kezeléséről annak befolyásolására azonban a régi EU tagállamokban tapasztaltakhoz képest tovább is itthon marginális maradt és igazán sem a külstratégiákban, sem az identitásvitákban komolyabban nem szerepel. Ennek indoklásaként elő szokták adni, hogy jelenleg Magyarország nem számottevő bevándorlási célország, hogy itt inkább e vonatkozásban is átmenő forgalom van, s hogy a migránsok csak kivételes esetekben, vagy érzelmi alapokra hivatkozva kötnek ki Magyarországon. Másrészt azt is látjuk, hogy az új EU-s külföldi munkavállalási és egyéb migrációs lehetőségekkel az új tagállamok közül Magyarország a többieknél (elsősorban Lengyelországnál és a balti államoknál) lényegesen kisebb arányban él. Tehát **ide nem jönnek és innen nem mennek komolyabb számban. S a közvélekedés szerint egyébként ez így van jól, sőt ez így természetes.**

Ugyanakkor minden valószínűség szerint **e helyzet nem marad így.** Fokozatosan a legtöbb európai tagállam és maga az EU is a nagyobbbrészt még mindig inkább a kialakult helyzetre reagáló, követő bevándorlás-politikáról a migráció aktív alakítására tér át. Az európai munkaerő-piacok és felsőoktatási kapacitások fokozatos integrálódásával itt a mozgás számára új keretek jönnek létre és a határon túli magyar közösségek egyes csoportjai számára is világos alternatívákká válik – különösen a fokozódó magyarországi szakmunkaerő hiánnyal párhuzamosan – az áttelepülés. Mindebből következően valószínűsíthető, hogy a nemzeti azonossággal kapcsolatos viták – különös tekintettel az európai összefüggésekre – felértékelődnek, hogy a máshol megtapasztalthoz hasonlóan markánsan eltérő vélemények jelennek meg a bevándorlás kezeléséről és esetleg az elvándorlásról is. **A „menni vagy maradni” dilemma újrafogalmazódik a határon túli magyar közösségekben.** Végül valamilyen viták indulnak az európai és a nemzeti identitások kapcsolatáról is. Mindezekre a kérdésekre különböző policy válaszok születnek majd. Az állam egyre aktívabban vesz majd részt ezek kezelésében és megkísérli e folyamatokat aktuális politikai céljainak alárendelni. A figyelem perifériájáról e kérdések a közvélemény magjába, központi zónájába kerülnek és a mainál sokkal szerveesebb részét fogják alkotni a külstratégiának, sőt a napi külpolitikának is. A következőkben e problémakörökkel, az azokban felmerülő problémák lehetséges és kívánatos kezelési módjaival mi ennek megfelelően fogunk foglalkozni.

A népességi helyzet vizsgálatára szinte valamennyi európai közigazgatás, így a magyar is **aktív beavatkozási politikákkal** válaszolt. Az eddigi demográfiai beavatkozások hatékonyságáról azonban nem itt kell értekeznünk. Annyi azonban a külstratégia kialakításának demográfiai elemei szempontjából is fontos, hogy e folyamatok csak igen korlátozottan tervezhetőnek bizonyultak. Hogy a legtöbb íróasztalnál kitalált szabályzó nem, vagy nem úgy működött, ahogy erre eredetileg gondoltak, s hogy ezen a területen – éppen azért, mert szempontjaink szerint viszonylag keveset vizsgálták – néhány axióma szinte mindenki számára elfogadottnak tűnik. Ezek közül a fontosabbak:

a. A nyugat-európai, más kultúrkörökből érkezett bevándorlók az 50-70-es években az akkori ipar alacsony kiképzettségű munkaköreibe érkeztek nagy tömegben. Az értelmiségi bevándorlókhoz képest ezek az alacsonyabb képzettségű bevándorlók nehezebben kezelhetőek, rosszabbul integrálódnak és igen gyorsan új kisebbségekbe állnak össze. Ugyanebben az időszakban ugyan-e célra a magyar gazdaság belső munkaerő-tartalékait használta. S ma már ilyen típusú munkaerőre sem ott, sem itt nincs szükség. Így e bevándorló csoportok nagy létszámú jelenlétét a következő évek

Magyarországon aligha valószínűsíthetjük. Ha létesülnek is klasszikus nagy termelőegységek, ezek működtetéséhez bizonyára nem a kontinensen kívülről kell munkaerőt behozni. S mert ilyen bevándorló csoportjaink lényegében korábban sem érkeztek, igazán utánvándorlással, tehát családegyesítésre hivatkozó mozgással sem kell komolyabban számolnunk. E felfogás szerint, ha akarnánk, sem tudnánk ilyen csoportokat felszívni, mert nincsenek szabadon olyan munkakörök, amelyeket nagyobb számban be tudnánk tölteni. S a magyar jóléti állam jelenlegi állapota, illetve kilátásai a következő évekre nem teszik lehetővé e csoportok akár ideiglenes eltartását is állami forrásokból.

b. Az utolsó 20 év egyébként igen kis létszámú bevándorlási, vagy átköltözési mozgását Magyarországon meghatározó módon a határon kívüli magyar közösségekből átköltöző egyének és csoportok alakították. Ezek között (a legszűkebben vett családegyesítéseken túl) két alaptípust különíthetünk el – a kulturális-politikai integrációra vágyókat és a gazdasági migránsokat. E szerepek és vágyak természetesen keveredhetnek, de a típusok így is külön élnek. A kulturális-politikai migráns elsősorban a kisebbségi sorból akar kitörni. Sérelmeire, esetleg a családját korábban ért megpróbáltatásokra nem talált kompromisszumos megoldásokat szülőföldjén. Nem hiszi, hogy tartósan fenntartható a magyar kultúrnemzethez tartozása anélkül, hogy a magyar politikai nemzetnek is tagja legyen. S ezt magyar állampolgárként a trianoni határokon belülré kerülve kívánja elérni. A következő 20 évben az EU mai területén, tehát Szlovákiában és Romániában aligha várhatóak olyan komolyabb etnopolitikai konfliktusok, amelyek elől az ottani magyar kisebbségeknek tömegesen el kellene vándorolniuk. Sőt, ezt a lehetőséget nyugodtan kizárhatjuk, hiszen az EU-nak, illetve az Európa Tanácsnak számos olyan kisebbségvédő programja és szabályozása van, amely ilyen szélsőséges megoldásokhoz vezető folyamatokat már a kezdeti fázisban is kizár. A Vajdaságban és Kárpátalján, akkor is, ha ezek tartósan az EU határain kívül maradnak, elvben ilyen konfliktusok veszélye valamivel nagyobb. De az EU súlyából és térségbeli jelenlétéből következően élesebb és átfogóbb összecsapásokat itt is kizárunk. Mindebből következően, **csoportos exodusra, kényszerkivonulásra a magyar külstratégiának e vonatkozásban bizonyára nem kell számolnia.** Egyének számára a konfliktus természetesen megmaradhat, és feloldására valakik választhatják ezt a kulturális-politikai emigrációs formát is. Jelentősebb tömegekre e típusnál azonban egyelőre belátható időtávon belül nem számítunk. Jelen lehet azonban a másik típus, amelynek mellékesen egyébként lehetnek kulturális vágyai és projekciói, egészében azonban az mégis inkább gazdasági, vagy előmeneteli migráns. Ilyeneket feltétlenül várunk minden korcsoportban és műveltségi szeletben a Kárpátaljáról, a kevésbé intenzíven, de ugyanebben a szerkezetben a Vajdaságból és egyre kisebb mértékben fiatal csoportokban és diplomások között Romániából (feltételezve, hogy az életszínvonal ott gyorsulva javul). Szlovákiából ilyen jelentős áttelepülő magyar csoportokra feltehetően nem számíthatunk (hacsak az Észak-Dunántúl nagyüzemeiben máris dolgozók egy része nem települ át).

c.) Jelenleg a magyarországi fiatal korcsoportok migrációs kedve viszonylag alacsony. Teljes külföldi stúdiumokat a korosztálynak csak elhanyagolható része végez, s tartósan külföldön munkát is statisztikailag nem igazán nagy számban vállalnak (bár bizonyos területeken, pl. a természettudományi kutatásban ez a szám jelentős). Bár az utolsó másfél évtized közhangulata kedvezett volna a kifelé mozgásnak, és az EU szabályozások értelmiségi szakmákban kintről kifejezetten vonzzák a közép-európaiakat, elsősorban kulturális okokra visszavezethetően a vándormozgás a vártnál kisebb. **Hogy a következő években a jelenlegi kifelé irányuló vándorlási**

szerkezetünk megmarad-e, azzal a jelenlegi értelmiségi közgondolkodás és politikai tervezés egyáltalán nem foglalkozik.

BEVÁNDORLÁS ÉS INTEGRÁCIÓ

Mint látjuk, másfél-két évtizedes késéssel a régi EU tagállamokhoz képest, de most Magyarország is szemben találja magát a bevándorlás és integráció kérdéseivel. E problémák a nyugat-európaihoz képest más szerkezetűek lesznek: kimarad az ott az 50-70-es éveket meghatározó ipari tömegmunkát megcélzó emigráció, nagyobb szerephez jutnak áttelepülők határokon kívüli magyar közösségekből és itt nincsenek egykori gyarmatbirodalmi vagy érdekszféra területi vonzások, mint Nyugat-Európában. Az is látszik, hogy jelenleg a nem magyar-etnikumú kelet-közép-európai társadalmakban nincsen Magyarországnak és azon belül Budapestnek – a kinti magyar csoportokon kívül - olyan bevándorlási attraktivitása, amellyel ebből a régióból hangulatában, jellegében a hollandhoz, belgához, olaszhoz mérhető gazdasági, kulturális bevándorló-csövát lenne képes generálni magának [a példák között a brit, vagy a francia mintákat nyilvánvalóan nem is említjük]. Az Európában is a legrosszabbak közé sorolható népességi helyzet, ha legalább e tekintetben a status quot meg szeretnénk közelíteni, és ha a növekvő nemzetközi versenyben a képzett agyak megszerzéséért nem akarunk gyorsulva lemaradni, akkor **képzett csoportok idekötésének szükségessége az eddiginél jóval szelektívebb és aktívabb bevándorlási politikát követelne.**

Hagyományos kulturális, mentális és érdekekre visszavezethetően nálunk mindeztidáig a kérdéskörrel kapcsolatos vélemények, vágyak és lehetőségek megjelenítése lényegében évtizedek óta hiányos, vagy nem is észlelhető. Mára azonban már világos, hogy az átfogó társadalmi vita minderről nem megtakarítható. Egyébként ugyanez látszik szinte minden EU tagállamban is.

A bevándorlás és a betagozás programjainak nyilvánvalóan egy magyar Külkapcsolati Stratégia szerves részeit kell képezniük. Ahhoz, hogy ezen a területen a feladatokat és a mozgásteret jobban lássuk, néhány általánosabb kérdést is fel kell vetnünk.

a. Melyek a célcsoportok, végül is milyen és mekkora bevándorló csoportokat képzelünk kívánatosnak és lehetségesnek a következő másfél-két évtizedben? b. Milyen eszközöket képzelünk el a folyamat irányítására, esetleg szankcionálására, korlátozására? c. **Milyenek lesznek a kötések a bevándorlás, a betagozás/integráció és a nemzeti, állami, vagy más közösségekhez tartozás [citizenship-ek] között?** d. Milyen negatív és pozitív hatása lesz e kapcsolatnak, vagy a kapcsolat esetleges hiányainak, illetve kimaradásának? e. Hol befolyásolják hagyományos képünket a bevándorlásról és a Másság lehetséges hazai kezeléséről formálódó EU irányelvek és Európa Tanácsbeli határozatok? f. Melyek azok a döntéstípusok, vagy beavatkozási területek, ahol a nemzeti szintet meghatározó, vagy kizárólagos döntőként képzeljük el, s hol vannak azok az ide kapcsolódó területek, amelyeken el tudjuk fogadni az EU szint növekvő befolyását? g. Működhet-e, lehetséges-e e nemzeti identitásokhoz kötődő, a közvéleményben fokozott érzékenységgel észlelt területeken a szubszidaritás elvét működtetni a Bizottság és a nemzetállam között? h. Mit jelenhetnek a hard és soft policy elemek ezen a területen, s hol illeszthetőek egymáshoz, s hol nem?

C. MULTIKULTURALITÁS ÉS INTERETNIKUS EGYÜTTÉLESI FORMÁK : EUROPAI INTEGRÁCIÓS TRENDEK

A fontosabb tagállamok bevándorlási politikáit vizsgálva látjuk, hogy – a szélsőjobbaldali radikális bevándorlás-ellenes nézetek sehol sem válnak állami

politikákká. A kormányzó elitek valahogyan az előző években is elfogadták, hogy ha a demokratikus jogállam kategóriarendszerét valamennyi az országban előre elfogadják [a nem saját állampolgárokat is beleértve], akkor családgyesítésekből, iskolákat végző letelepedéséből, helyi specifikus munkaerőigényből, s egyáltalán a világ nyitottságából következően az országokba érkezők száma folyamatosan növekszik. S a mai körülmények között ez folytatódik, akár idegenkedik ettől a közvélemény jelentős része, akár nem. A folyamatot lehet megközelítően szabályozni, lehet esetleg egy kicsit lassítani. Ki lehet szűrni az illegális be- és átvándorlók egy részét. Lehet barátságtalan, a frissen érkezők számára kellemetlen szabályozást, ügyintézés bevezetni. Hátha akkor kevesebben jönnének. Az intézkedések lehetséges és kívánatos stílusáról, formai üzeneteiről vita folyik nemzetiek és globalisták, a bal- és a jobboldal között. De az alapfolyamaton e lépések láthatóan nem változtattak. S nyilvánvalóvá vált, a nemzetközi emberi jogi kötelezettségvállalás az ország területén mindenkire vonatkozik, drámai különbségek a szabályozások stílusában hosszabb távon igazán nem elképzelhetőek a saját állampolgárok és a többi letelepedett csoport között. Az utolsó 2-3 évben azonban a legtöbb tagállamban megváltozott a kérdéssel foglalkozó viták jellege. Ha - ugyan változó hangsúlyokkal és érvekkel - de a bevándorlót elsősorban ideiglenes gazdasági szükségszerűségként élték meg [legfeljebb politikai segélyelemeket is a képbe emelve], most szinte hirtelenül a demográfiai faktor került előtérbe. Nyilvánvalóvá vált, hogy a hagyományos népességpolitika eszköztárával Európa tartós népességfogyását megállítani nem lehetséges. Ezért a bevándorlók, vagy letelepedni vágyók a korábbiaknál aktívabb elemévé váltak a jövőbeli népességszámról, az egyes országok nemzeti társadalmairól folyó gyorsan erősödő vitának.

A bevándorló csoportok kezelésében **három európai modell** látszik kirajzolódni:

a. A **klasszikus multikulturális modell**, amely a kulturális különbségek garanciáiból és a bevándorló közösség hagyományrendszerének lényegében maradéktalan elismeréséből indul ki. S így kívánja a bevándorló identitását is elismerni, biztosítani. Nagyjából ezt a modellt választották Hollandiában és Nagy-Britanniában

b. Egy **asszimilacionista modell**, amely ugyanakkor univerzalista is. Teljes elismerést, előremenetelt, pozíciót kínál, de csak azoknak, akik lényegében feloldódnak a többségben, hagyományait nem alternatívaként, nem a helyivel szemben valamilyen átfogó másként, hanem legfeljebb lokális és nem meghatározó különbségként őrizhetik meg. Pozitív esetben ezzel szemben cserébe teljes azonosulást - jogokat és kötelezettségeket kínál cserébe. Ma a francia modellt szokták ennek mintapéldájának tartani. De igen fontos, hogy lényegében evvel volt a 19. századtól kezdve azonos a magyar progresszió integrációs modellje - mindenekelőtt a zsidósággal és később a roma csoportokkal szemben is. A bevándorlás elvi lehetőségeinek, szükségességének mérlegelésénél, úgy tűnik, a mai többségi magyar progresszió, amely mások szélsőséges, új csoportokkal szemben ellenséges csoportoktól eltérően nem utasítja el a bevándorlás elvi esélyét, lényegében megmaradt ezen az asszimilacionista pozíción. Jöhet, de váljon magyarrá, mint annyian eddig is a magyar történelemben - fogalmazódik meg az alapvélemény. A radikálisabban multikultit elismerő, elfogadó felfogások Magyarországon a többségi társadalomban törpe kisebbségek, bár elfogadói körük lassan azért nő.

c. **„Merev kizárásos” modell**. Elfogadja a külföldi munkaerőt, de nem akarja letelepíteni, adaptálni, neki állandó jelenetet biztosító jogokat adni. Olyan szabályozásokat használ, amelyek a bevándorló- munkavállaló „külföldi” státuszát állandósítják, esetleg több nemzedéknyi időre. Ilyen volt és részben maradt a törökök jelenlétének szabályozása Németországban és ehhez a policy-típushoz csatlakozva -

építették fel 1989 után Lett- és Észtország is saját politikájukat a helyi orosz népességgel szemben.

Az utolsó években lassan **valamennyi modell puhulni kezdett** és apró lépésekkel elindult egyfajta modernista integráció felé, de ezzel együtt, úgy tűnik, hogy a modellek nagymértékben kulturálisan meghatározottak. Igazán radikálisan sehol sem sikerült kilépni belőlük és egyértelműen váltani valamilyen más felfogás felé. De ezzel együtt, fokozatos elmozdulás lehetséges. A modellek élnek, de elfogadnak, magukba építenek további nyitott elemeket is.

Ezért úgy gondoljuk, hogy a következő időszakra a magyar Stratégia részeként - felismerve, hogy bevándorlásra szükség is lesz, és azt a nemzetközi vándormozgás is el fogja mozdítani - a **magyar progresszió hagyományos modelljét kiindulópontként el lehet fogadni** [bármilyen más indulómodell elismertetése ma illuzórikusnak tűnik]. Ugyanakkor azt kiindulópontként azonnal **gazdagítani lehet multikulti elemekkel és az asszimilációs modell integratív, de kulturális önfeladásra nem kényszerítő változataival**. Végül is, el kell fogadni, hogy szakmunkaerőre szinte már ma szükség van, de a magyar kultúra és azonosság ilyen csoportok számára ma asszimilációs mágnesként jelenleg nem szolgál. De a holland-brit multikulti modell ma ott is recseg-ropog és egyébként is az eltérő magyar hagyományokból következően, ma itt nehezen lenne a közvéleménybe beültethető. A tartósan a közösségeken kívül külföldiként kirekesztő, de munkaerőként használó modell, pedig destabilizálja a társadalmat.

Ma intenzívebb bevándorlási hajlandóság Magyarország irányában csak a kárpát-medencei magyar közösségekben látható és a magyarországi közvélemény is igazán csak ilyen csoportok felvételét tudja elképzelni. A két oldalon ugyan a kereslet és a kínálat a hangulatokban-készségekben némileg eltér, de nincs drámaian messze egymástól. Mindkét oldalon, a küldő és a felvevő oldalon léteznek manifesztált közösségi vélekedések, amelyek ezt a potenciális vándorlást különböző ideológiákra hivatkozva elutasítják. Ugyanakkor ezek meglehetősen ellentétesek a kisebbségi elitiek között tapasztalható egyéni életmodellekkel. Évfolyamonként, egyetemi városokként, közösségekként az ilyen életstratégiákban a különbségek meglehetősen jelentősek is lehetnek. De a „szülőföldön maradás” kemény imperatívájától azért mégis meglehetősen különböznek. **Jelenleg nagyobb mértékű elvándorlást állami politikák sehol - sem a budapesti, sem a kisebbségi nyilvánosságokban nem támogatnak. De erősödik a hallgatólagos belenyugvás abba, hogy az elvándorlás valamilyen mértékben kikerülhetetlen - bár régióként másként és más intenzitással.** A helyzet ilyen elismerését erősíti, hogy Románia, a Vajdaság és Nyugat-Ukrajna többségi társadalmi is nagytömegű vendégmunkást bocsátottak ki az elmúlt évtizedben s egy részük bizonyára le is telepedik a nyugat-európai társadalmakban. Miközben a vándorlás egy régióban általános életstratégiává válik, miért kellene az egyik csoportnak - nem azért, mert ő így érzi, neki ez a jobb - hanem külső politikai megfontolások miatt, az általános helyi életmód modellekkel szemben mindenképpen helyben maradnia.

Ezzel együtt, a népesedési folyamatokból, a helyi életstílusokból, közösségi hagyományaiból és a javuló életminőségéből is következően a helyi magyar közösségek többsége mindenképpen a helyén marad. A falusi, kisvárosi, alacsonyabb iskolai végzettségű csoportokból - s azt tudjuk; hogy az előző évtizedek történéseiből következően a kisebbségi magyarság többségi környezetéhez képest inkább falusi és valamivel kevesebb körében a diplomás is - amúgy is kevesebb lesz az elvándorlás.

Tehát egészében becsléseink szerint a következő két évtizedben - különösen, ha a magyar kormány és a magyarországi társadalom befogadóbarátabb gesztusokat is

tesz, **legfeljebb 500-700 ezer magyar, vagy magát magyarként regisztrálni tudó áttelepülővel számolhatunk. Ez maximális szám.** A valóságban feltehetően kisebb tömeggel találkozunk majd - ráadásul elhúzódo áttelepüléssel. A magyarországi népességszerkezetben kialakuló negatív tendenciákat ez a tömeg önmagában akkor sem lenne képes megállítani, ha feltehetően itt nagyobbrészt fiatal, gyermeket vállalni tudó és akaró rétegekről lehet szó. A létszám azonban egyszerűen önmagában nem elég ahhoz, hogy a magyarországi népesség korösszetételét közelítse a nyugat-európaihoz - ha az közben a jelenlegi formákban legalább részben bevándorlókkal pótolja a saját elöregedő népességet. Következésképpen, ha nem akarjuk, hogy - néhány országgal együtt Európa öregothonai közé számítsunk, további befogadó lépéseket kellene tennünk. Természetesen szelektálva s a lehetőséghez képest könnyen illeszthető kulturális miliókból kibocsátott magasan képzett csoportokra gondolva. Ezek számára Magyarország attraktivitását - hiszen ilyen csoportokat keres mindenki, az USA-tól Ausztrálián át Skandináviáig - különleges kedvezményekkel kell biztosítani. Jelenleg ennek még a gondolata is idegen a magyarországi közvéleménytől. De a változó, a mienkkel versenyző új európai politikák és a szembetűnővé, a jelenleginél is sokkal jobban érezhetővé váló demográfiai válság, itt a hangulatokat nagyon gyorsan átrendezhetik.

A Stratégiának, ha ezek a folyamatok a magyar csoportokra és másokra végül is kibontakoznak, egyébként gondoskodnia kell arról, hogy **a szülőföldjén maradó magyar lakosság kulturális termelése és identitásépítése ne károsodjon**, az esetlegesen tartósan elvándorló képzetesebb magyar rétegek hiányát pótlandó, valószínűleg Magyarországról küldendő kulturális munkásokkal kellene a helyi magyar közösségek ellátását biztosítani. Ilyenekre - önkéntesekre és megfizetett ideiglenes kiküldöttekre a Kárpátalján talán már ma is szükség van, de hamarosan szükség lehet a Vajdaság bizonyos intézményeiben, területein is.

Ebből következik értelmezésünk a bevándorló-politikák következő új hullámáról. Korábban-, mint bemutattuk - legalább is centrista, liberális, baloldali nemzeti politikák egy igen nyitott multikulturalizmus hívei voltak és lényegében a bevándorló csoportok által felmutatott értékeket, hagyományokat,- ha azok nem kerültek komolyabban szembe a befogadó ország jogrendjével- viták után, de különösebb asszimilációs nyomás nélkül elfogadták. Sok európai nagyvárosban a bevándorlók nemzedéke lényegében saját etnikai, vallási közösségének falai mögött él, lényegében minimális kapcsolattal, a többségi világgal. Frissebb nyugati-európai dolgozatok erről a helyzetről, mint párhuzamos társadalmakról beszélnek. Az új bevándorlási politika ezekkel szemben aktívabb integrációra, a „párhuzamos társadalmak” közötti határvonalak leépítésére törekszik. Vagyis - a hozott kulturális poggyászt nem leírva, kiiktatva, de a többségi társadalom normáinak, nyelvének, szokásvilágának határozottabb elsajátítását kívánja. S ezzel persze előnyöket kínál, az érintett csoportokat modernizálja. Nálunk a szélesebb arányú nyitás és vándormozgás előtt ez azért érdekes, mert a multikulturalizmus politikák első nemzedéke itt feltehetően kimarad és a már letelepedett, illetve a következő években belépő bevándorló kisebbségek vonatkozásában a második generációs multikulti - a bátrabban, határozottabban integráló minta kerülhet nálunk is előtérbe.

Az áttekintett európai politikák lényegében mindegyike jelenleg asszimilációs nyomást nem gyakorol, de erőteljesebb integrációt szorgalmaz. Mindenütt kötelezővé válnak a nyelvtanfolyamok - azok, mindeneke előtt a bevándorló nők számára, akik ezek alól - kisgyermeküket otthon nevelve - eddig kimaradtak [és ezzel sok vonatkozásban nyelvtanilag is hátráltatták gyermekeik integrációját]. Szaporodnak azok a próbálkozások, akik szociális segélyeket is a nyelvtanulási készséghez, mint a

nyitottság demonstrációjához kötik. Az eddigi gyakorlattal sokszor ellentétesen, felgyorsították és megnyitották az állampolgárság elnyerésének lehetőségét, de ezt az integráció elismeréseként kezelik, s ennek kulturális elemeit, nyelv, helyi szokásvilág ismeretét is jobban számon kérik. Mindazonáltal az integrációs program nem lehet egyszerűen fügefalevél erőszakosabb asszimilációs szándékok leplezésére. Sőt, az integrációs programoknak a hagyományos felfogásokat a „nemzetről” is modernizálniuk kell, a modernitás a többség korábbi nemzetképeit is modernizálja. A mi esetünkben sincs sok esélyünk, ha egy 19. századi magyarságképhez keresünk azt önként elfogadó, abba szívesen betagozódó jövőbeli külső partnereket. A nemzetfogalom rekonstrukciója a társadalom alapértékeit érintő, sok évtizedes folyamat, amelyben minden társadalmi, politikai erő - így, vagy úgy nyilvánvalóan részt fog venni, s így természetesen meghaladja a szűken vett Külügyi Stratégia terjedelmét és érvényességét. De hogy a Stratégiának a maga helyén és lehetőségeivel is ezt az újraértelmezést, az aktív modernizációt kellene szolgálnia, aligha lehet kétséges.

A bevándorlás szabályozása ma Európában gyorsan változik. 2004-2006 között fontos tagországokban – például Németországban, Ausztriában, Dániában, Spanyolországban rendezték újra a bevándorlás szabályozást. A következő években ezt valószínűleg - átfogóbb közéleti vita után - nekünk is meg kell majd tenni. Elképzelhető, hogy az osztrák, francia példát követve be lehet vezetni „integrációs szerződéseket”. Ezekben az állam és a bevándorló kölcsönösen kötelezettségeket vállal. A beérkező vállalja a megfelelő szintű nyelvtanulást és más kapcsolódó ismeretek elsajátítását. Az állam ehhez biztosítja a programokat, formákat, kereteket, anyagokat és különböző módokon jutalmazza az előrehaladást, a növekvő integrációs képességet.

Ezek az integrációs hangsúlyok nem erősíthetik azonban fel a „mi” és az „ők” közötti merev elválasztó vonalat. A magyar közvéleménynek - az eddigi tendenciák folytatásaként - hozzá kell szoknia ahhoz, hogy a kettős és többszörös kötődések, az „öshonos” és a „frissen érkezett” csoportokban egyaránt tartósan velünk maradnak, sőt erősödni fognak. A következő években, elsősorban a fiatal, képzett, könnyen integrálható csoportok vonatkozásában, Európában nem kínálati, hanem keresleti verseny bontakozik ki a tagállamok között. Ennek hatására, bár tradicionális csoportok hangosan ezzel szemben protestálni fognak, e csoportok vonatkozásában szükségszerűen egyfajta tolerancia verseny is kialakul. Azok a helyek értékelődnek fel munkahelyként, vagy befektetés-irányító központként, amelyek életminősége az odatelepülő csoportok szempontjából jobb. S az életminőség egyik meghatározó ismérvévé a könnyű kommunikáció, a nem elzárkózó, összekötött sokszínűség jelenléte lesz [máris az olyan meghatározó európai központokban, mint Berlin, Bécs, Barcelona, London]. Aki ebből a versenyből kimarad, magát értékeli le a jövőbeli európai központok közötti versenyben.

Tudatában vagyunk annak, hogy az új integrációs programoknak meg kell találniuk helyüket a jogállam, a személyes szabadságok, a demokratikus rend keretein belül s ebből következően az integrációs programok és készletések máshonnan ismert egyes határozottabb [erőszakosabb?] változatait a magyar stratégiák szükségszerűen kizárják. Mítikus nemzeti egységképek helyén más európai nemzetek is láthatóan görcsökkal, nem fájdalommentesen alakítják ki új multikulturális, sokféle kötődéseket nemcsak megengedő, hanem támogató nemzetképüket. Számunkra sem adatik meg más, mint ezen az úton, ameddig lehet előrehaladni.

E folyamatokkal párhuzamosan a Stratégiában helyet kell biztosítani a **külföldön letelepedő, vagy ott tartósan állást vállaló magyarok számára** programok

biztosításával. Egy fiatalabb magyar szakember réteg ma is megjelent multinacionális vállalatoknál, külföldi egyetemi laboratóriumokban, különböző oktatási formákban, vállalkozásokban. Számuk a következő években minden bizonnyal növekedni fog. Az ország elemi érdeke azoknak a formáknak, kommunikációs lehetőségeknek a kiépítése, amelyek e fontos értelmiségi csoportok identitását, kötődését Magyarországhoz megőrzik. A modern technológiák, és európai kultúra hálózatosodása ehhez korábban nem ismert lehetőségeket teremt. Ezekbe a formákba természetesen bekapcsolandóak azok a magyarok, akik kisebbségi közösségekből települtek át Nyugat-Európába, vagy a világ más részeibe. Az identitás megtartáson kívül a tevékenységnek alapfunkciója lenne olyan munkaerő-piaci nyitás is, amelyen keresztül az új, vagy régi „nyugati magyarok” munkákat, feladatokat vállalnának hazai fejlesztéseknél, vállalkozások alapításánál is. Ilyen **kétlakiság** fenntartása nemzeti érdek. Egyébként az életkörülmények közeledésével ilyen folyamatos ide-oda vándormozgás kialakulhat a Kárpát-medencében is, mondjuk magyarországi városok és erdélyi fejlesztési pólusok között. A Stratégiának mindkét fajta mozgást támogatnia kellene.

Saját azonosságpolitikáink és az azokhoz kapcsolódó migrációs szabályzás alakításánál - bár az továbbra is nemzeti felügyelet alatt marad - növekvő figyelemmel kell majd lenni az EU formálódó bevándorlás-szabályozási kereteire [az Alapszerződés 63.3. pontja is foglalkozik már a kérdéssel]. A számos idevágó ajánlásból csak kiragadjuk a 2000/43/EC, a 2000/38/EC, vagy a 2004/78/EC direktívákat.

A Stratégiának és az arra épülő szakpolitikáknak nyilvánvalóan meg kell találniuk a játékkeret a hagyományos nemzeti és az újonnan formálódó európai szabályozás között úgy, hogy konkrét megoldásaik megfelelő jogi sémákat kínáljanak az integrációban születő közösségi kötések [citizenshippek] szempontjaira is. Eközben meg kell találni, s majd ismételtelen a változó körülmények között újra fel kell fedezni az integrációs programok és a multikulturalitás megőrzése közötti törekeny egyensúlyokat. Ezek az egyensúlyok a hagyományos többség és kisebbség között is folyamatosan változni fognak. A hagyományos és új kisebbségek kezelése egyre inkább egységes keretekbe kell, hogy kerüljön [ez egyébként a kialakuló európai szabályozás rendezőelveiből is egyértelműen következik]. A Magyarországon, ily módon kialakuló modellek az eddigieknél ebben az erőterben szükségszerűen erősebb hatással lesznek a szomszéd EU tagállamok magyar közösségeit körülvevő többségi ajánlatokra is.

A magyar külpolitikának **kollektív kisebbségvédelmi programjai** bemutatásánál, azokhoz szövetségesek szerzésénél figyelemmel kell majd lenni arra, hogy a régi tagállamokban ma az etnikai kisebbségek programjai elsősorban a bevándorlással kapcsolatosak és közvetlenül kapcsolódnak demográfiai problémák lehetséges kezeléséhez is. A magyar szempontokat olyan partnereknek kell érzékelniük, akik számára az etnikai-kisebbségi kérdés elsősorban a fenti módon kezeltetik.

A 80-as évekre ezek az etnikai közösségek együttes kezelésével kapcsolatos problémák, gondok és lehetőségek a „**multikulturalizmus**” ernyőfogalma alatt rendeződtek össze. A multikulturalizmussal kapcsolatban igen hamar pozitív és negatív jelentések bukkantak elő a szakpolitikákban. Azok, akik a fogalom pozitív elemeit használták, azok ezt összekapcsolták a tolerancia, a kulturális és nyelvi hagyományok kisebbségi megőrzése, a teljes jogbiztonság, társadalmi részvétel, a szociális előmenetel ideáljaival, illetve azzal, hogy a multikulturalizmus mindennek kiteljesedéséhez hozzájárulhat.

A fogalmat negatív hangulati elemekkel használók ily módon elsősorban a nemzeti-társadalmi értékek „kemény magjának” veszélybe kerülését észlelték és ily módon a programot jelentős mértékben felelőssé tették a nemzeti identitás bomlásáért és a társadalmi kohézió elvékonyodásáért. Természetesen, a multikulturalizmus nem egyetlen program, hanem stratégiák részben egymást átfedő halmaza.

Ebben az értelemben a multikulturalizmus egyszerre jelenti:

- a.) az európai ipari társadalmakon belül a világ pillanatnyi értelmezési kereteit,
- b.) azokat a kereteket, amelyeken belül a kormányzat és a társadalom különböző lehetséges mozgásokat elfogad és jutalmaz, másokat viszont illegitimnek tart,
- c.) a kisebbségpolitika eszközrendszerét,
- d.) a kisebbségi érdekek és társadalmi mozgalmak megjeleníthetőségének platformját,
- e.) azokat a támogatási rendszereket határokon kívül és belül, amelyekkel a fenti folyamatokat befolyásolni, illetve értékeket megjeleníteni próbáljuk.

A multikulturalizmus értelmezésénél a mi stratégiánk kezelni szeretné a demográfiai folyamatokat, hozzá kíván járulni a nemzetpolitika és a nemzeti ideológiák értelmezési kereteihez, szociálpolitikai programokat kínál és a sokszínűség megjelenítését a hétköznapiakban is támogatná. A Stratégia kívánatosnak tartaná, hogy az ide kapcsolódó policy elemek jelenjenek meg a szociális szférában, az egészségügyben és a bírói gyakorlatban egyaránt. Az ország lakosságának jövőbeli feltehetően sokszínűbbé válásával e kulturális, vallási, étkezési és más hagyományoknak folyamatosan meg kell majd teremteni a jogi teret is a magyarországi intézmények működésében. Ennek megfelelően kell majd nyelvtanulási programokat működtetni és olyan módszertanokat kifejleszteni, amelyek a magyar nyelv és kultúra aktív elsajátítását biztosítják, illetve könnyítik meg azok számára is, akiknek ez nem anyanyelvük. Forrásokat lesz célszerű megnyitni ugyane vonatkozásban nyelvi közvetítő szolgáltatások számára és egyáltalán, támogatni kell olyan kurzusmunkát a környékbeli országokban, amely majd ott a magyar nyelv és hagyományok ismertebbé válását, a többségi társadalmak számára jobb értelmezhetőségét, megértését szolgálják majd. Az önkormányzatokban ott, ahol és amennyiben e kisebbségi közösségek markánsan jelen vannak, elfogadható participációs, konzultációs formákat kell számukra teremteni, függetlenül attól, hogy történelmileg régóta a területen élő, vagy csak viszonylag frissen magát nagyobb számban képviselő csoportokról van szó. Erre a kulturális sokszínűségekre fokozatosan fel kell készíteni az államigazgatás, a rendőrség és az egészségügyi szolgáltatások munkatársait is (nyelvi és kulturális ismeretekkel, stb.). E gyakorlatias igazgatási mintának meg kellene jelennie mind az országon belül, mind a határon túli magyar közösségekkel kapcsolatban is, ha ez lehetséges. A Stratégia programokat és intézményeket támogat a szomszédos országokban is, amennyiben a fenti értelemben vett multikulturalizmust támogatják.

A felmerülő problémák között voltak elméletiek és gyakorlatiak. Különösen a 80-as években mindezt még tovább nehezítette, hogy egyes kisebbségek hivatalosan elismert „öshonos” csoportokká nyilvánítottak, míg más, esetleg nagyobb létszámú, vagy az illető társadalom életében aktívabban résztvevő, de „később érkező” csoportok ebből azután kimaradtak. **A 90-es évek közép-európai, s így magyar gyakorlata e kritizált nyugat-európai megoldásokat különösebb reflexió nélkül átvette és a magyar igazgatás ezeket a 15 évvel ezelőtti csoportviszonyokat konzerválta.** A Stratégia e vonatkozásban is dinamizálná a hazai szakmai közéletet. De puha, kezelésmódbeli különbségeken túl, az európai minták nehezebb kérdéseket is jeleznek, s ezek vagy máris itt vannak, vagy pillanatokon belül itt lesznek a multikulturális közeg erősebb színre lépésével. A legfontosabb ezek közül, hogy a

nyelvi, kulturális és vallási sokszínűség hivatalos elismerése, kanonizálása egy küszöbön túl, a társadalom szövetét felszabdáló etnikai elkülönüléshez, s ezzel valamilyen „új balkanizálódáshoz” vezethet. Felbontja a nemzeti identitást, leépíti a társadalom összetartozásának érzését, közös értékeket szór szét és aláássa a jóléti államok demokratizáló részét is. Valóban leépül a folyamatosság; a kívül rekedtek, a frissen érkezők, vagy a kisebbségi közösségeikbe zárkózók nehezen tudják majd megjeleníteni az országot, a helyi társadalom hagyományos értékeit.

Nem akarunk, s nem is tudunk állást foglalni a több vagy kevesebb asszimiláció vitában. Általános válaszok itt bizonyára nincsenek, de a magyar nemzeti identitás például nehezen tolerálná, ha a régi vagy új kisebbségek – függetlenül attól, hogyan ápolják nyelvüket és irodalmukat – nem beszélnének kifogástalanul magyarul. S mert a magyarul tudás kimagaslóan fontos része a nemzeti identitásnak, a multikulturalitás olyan formái, amelyek az országban úgy támogatnák a helyi kulturális közösségeket, hogy azokat a magyar nyelvtudáson keresztül nem integrálják maximálisan az ország életébe, aligha lesznek elfogadhatóak.

C. KÜLFÖLDI TÖKEMOZGÁS, MULTIJELENLÉT -EURÓPAI IDENTITÁSOK FELERŐSÍTÉSE

Különböző európai összehasonlító és nemzeti vizsgálatokból egyaránt úgy tűnik, hogy az európai identitások és a hangsúlyozottan Európához tartozás meglehetősen kevésbé intenzíven jelen lévő értékek az európai közgondolkodásban. A magyarországi vélekedések nem térnek el ettől a trendtől. Természetesen, különböző csoportok vélekedései különbözhetnek az átlagtól, így a jobban képzettek, a tehetősebbek és a kreatív értelmiségi szakmákban dolgozók viszonylag inkább Európa-barátok, mint a nők, a képzetlenebbek, az alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők, és különösen az agrárnépesség, a háziasszonyok és a nyugdíjasok. E vélekedések magyarázatául két elvet, a Nemzetköziesedő és a Racionálisan Gondolkodó szerepeket tartjuk megfontolásra érdemesnek.

A **Nemzetköziesedő** modell szerint a „**posztmaterialisták**” a „materialistáknál” szélesebb körben támogatják az **európai integrációt** és minél magasabb szintűek valakinek a politikai skilljei, annál inkább Európa-barát lesz. A „**materialisták**” életmódjukban és értékvilágukban inkább a **nemzetállamhoz** kötődnek, a másik csoport horizontja ennél tágabb és életvitelükben is inkább „kozopolita”. A politikai skilllek pedig egy bizonyos absztrakciós szintű információ-feldolgozó képességet jelentenek és feltehetően a nemzetközi szférára vonatkozó információ épp ilyen. Deutsch szerint az európai identitás összefügg a személyes tapasztalatokkal. Aki többet utazik, aki többet élt külföldön, az inkább elfogadja az EU-t.

A **Racionálisan Gondolkodó** modell szerint minél több **előnyt** tulajdonítanak az EU-nak az emberek, annál **pozitívabb lesz véleményük** is az integrációról és erősebben is azonosítják magukat Európával. Az ide sorolható elméletek közül ki lehet ragadni hármat. A legrégebb ezek közül a 70-es évek óta ismeretes „**hasznossági támogatási**” elmélet. Eszerint az EU támogatottságát személyes megfontolásokra lehet visszavezetni az előnyök és a hátrányok szembeállításánál. A második a „**feltételezett érték**” felfogás, mely szerint valami iránti rokonszenvet annak feltételezett és megfigyelt értékek közötti különbség határozza meg. Tehát, ha az EU vonatkozásában valószínűsíthető, hogy annak céljai legalább részben teljesülnek, akkor ez növeli az integráció attraktivitását. Végül, létezik egy „**jóléti**” modell is. Ezt a régi tagállamokra csak szemérmesen szokták bemutatni, Közép-Európában és így nálunk is azonban meghatározó. Ezek szerint, ha az emberek úgy vélik, az EU nekik személyen is hasznosat kínál, vagy előnyöket jelent, akkor általában is rokonszenvezni fognak vele. Természetesen, bizonyos EU szabályozások kedvezhetnek egyes csoportoknak és

akadályozhatnak másokat és ez kihat a támogatásokra is. Ehelyütt még azt is meg szokták jegyezni, hogy a határ régiókban élőknek az integráció több előnyt jelent, mint az országok belterületén élőknek és ezért egyéb tényezők egyenlősége mellett az előbbiek inkább EU pártiak lesznek.

Az EU politikákon belül a konkrét ágazati szabályzások, fejlesztések és stratégiai irányok mellett egyre fontosabbá válik az „**európai identitásépítés**”. Most már világos, hogy az EU, mint a felvilágosodott európai elitek projektje megbukik, vagy legalább is nem fejlődik tovább, ha ahhoz nem sikerül a polgárok támogatását megnyerni. S a forrásokból az újraelosztásnál részesülő országoknak sem elégséges egyszerűen saját polgáraik támogatását a projekthez megszerezni azzal, hogy onnan mindenki itt úgyis kaphat valamit. Ha nem alakul ki egy a **nemzeti identitást nem felülíró**, de valamilyen összefogottságot nagyon széles társadalmi keretekben bemutató **európai szolidaritás és összetartozási érzés**, akkor akár maguk az európai keretek is fellazulhatnak és az új tagállamok számára elérhető utolérő modernizációs források is lecsökkenhetnek, vagy kiszáradhatnak. E mögött, természetesen, az Unió demokratikus döntési rendje is delegitimizálódhat. Így hát elemi érdekünk itthon és az Unióban az európai identitások erősítése, az ezek kiépítésére szolgáló programok kiemelt támogatása.

Az EU már évtizedek óta próbálkozott identitáserősítő, vagy identitásmegalapozó politikákkal. Mindeztidáig azonban ezek az erőfeszítések a régi tagállamokban sem vezettek egy olyan európai „mi-tudathoz”, amely a nemzeti identitásokat akár megközelítő intenzitású lett volna. A gyengén megfogalmazódó európai identitás, ha nem is minden társadalmi miliőben, de összességében minden tagállamban a nemzeti identitásnál jelentősen gyengébb. Az európai identitás kiépítésének szerkezeti korlátai között szinte első helyen említik annak demokráciahiányát. Itt egyfelől az intézményi szerkezetről van szó, amely demokratikus ellenőrzésének formái elmaradnak az európai nemzetállamokban megszokott társadalmi ellenőrzés szigorúsága mögött. Másfelől, jól látható egy strukturális demokráciahiány is, amely mindenekelőtt a nemzeti résznyilvánosságok „európaizáltságának” gyengeségéből és a tömegek számára is elérhető és értelmezhető egységes európai nyilvánosság hiányából következnek. A stratégiának mind a két irányban fontos elmozdulásokat kellene támogatnia és kezdeményeznie, mert az európai nyilvánosság demokratizálása a fentiekből következően elemi magyar érdek is.

A kollektív európai identitás nélkül aligha várható, hogy az EU-val az európai társadalmak azonosulnak és ebben az esetben megnehezedik az EU mind új politikai rend elfogadása. Szélsőséges esetben ez a gyengeség az EU stabilitását is veszélyeztetheti. Ezért a stratégiának külön megfogalmazott eleme lesz az EU társadalmi elismertetésének előmozdítása. Itt érdemes kétfajta felerősítendő támogatást is megkülönböztetni. Beszélhetünk **speciális támogatottságról**, ha az EU akciók és az adott csoport érdekei egybeesnek. Elvben ez rövid távú és részleges támogatást jelent, amely megszűnhet, vagy leépülhet, ha adott programok véget érnek, vagy ha azokból az érintettek a korábbiakhoz képest kevésbé részesülnek. És beszélhetünk **diffúz támogatásról**, amely adott intézkedésektől és részpolitikáktól független és feltételezi, hogy egyfelől az EU tartósan az érintettek érdekeit kulcspontokon nem korlátozza és hogy a rendszer a jövőben ismét képes arra, hogy konkrét érdekeket is támogasson. A belépés előtti években, és jelenleg is az EU támogatottsága **Magyarországon meghatározó módon az első típushoz** sorolható. A következő néhány évben az EU projektek hasznát tapasztaló magyar társadalomban ez a támogatottsági forma valószínűleg különleges lépések nélkül is erősödik. A

Stratégiának azonban lépéseket kell tenni a célból is, hogy fokozatosan a második típusú támogatottság is kiépüljön.

Természetesen, a specifikus támogatási-elfogadási formákra már azért sem célszerű összpontosítani, mert az EU elfogadását ezek nagyon nagymértékben konkrét politikai eredményektől tennék függővé. Ugyanakkor a magyar társadalomnak akkor is támogatnia kellene az integrációs folyamatokat, ha azok hatásai teljes mértékben igazán csak hosszabb idő elteltével és a konkrét lépések rövid távú hatásaitól függetlenül bontakoznak csak ki. Igazán csak a diffúz elfogadási formák biztosítják, hogy az intézmények iránti bizalom túlélje a valamilyen konkrét eredményekhez, vagy lépésekhez kapcsolódó és éppen nem teljesülő vágyakat. Az igazi kérdés itt éppen ezért az, hogy a konkrét pillanatnyi „brüsszeli” politika most láthatóan nem elég ahhoz, hogy magát az EU-t a magyar, illetve a közép-európai közvélemény szemében elfogadtassa.

Mindehhez az EU identitáspolitikának inkább a **tartalmakra**, mintsem a különböző európai intézmények, mint olyanok, ismertetésére kellene koncentrálnia. Hiszen az embereket végső soron, ezt már láttuk a 2004-es belépést megelőző, majd követő empirikus vizsgálatokban is, elsősorban azok a konkrét előnyök, illetve haszon érdekli, amely az EU létéből általában, és konkrétan az ő számára következik. A következő évek magyar Stratégiájának kezelnie kell egy itt jelentkező sajátos ellentmondást. A közvélemény elsősorban a gazdaság-, és szociálpolitika egyes paraméterein méri le az EU hasznosságát, ugyanakkor e politikai területen a nemzetállamok mandátuma „Brüsszelénél” sokkal erősebb. Vagy más szavakkal, az **„EU sikerét” a közvélemény olyan területeken szeretné észlelni, amelyekre közvetlenül formailag az EU-nak nincs befolyása**. De ezzel együtt az európai közvélemény számára nem magától értetődő, hogy az EU-hoz tartozás automatikusan életszínvonal-javulást jelent majd. A 2004 előtti közép-európai közvélemény e tekintetben közvetlenül is bizakodóbb volt, de a mérések tanulságai szerint az EU hatásokat már itt is inkább közvetettnek, az infrastruktúra-fejlesztésben, a projektekben megjelenőnek, illetve a személyi mozgásteret bővítőnek (továbbtanulásnál, munkavállalásnál, stb.) tartja.

Közép-Európában – érthetően – a prosperitás legfontosabb közjó, és azok az intézmények, legyenek azok nemzeti, vagy nemzetek feletti, amelyek önmagukat ahhoz kapcsolva meg tudják jeleníteni, legitimek lesznek. A nemzeti és európai identitások egyidejű át-, és újrafogalmazásánál ezt különösen szem előtt kell tartanunk.

Ez természetesen nem jelenti, hogy egy pillanatig is arra kellene a stratégiának összpontosítania, hogy Magyarországon létrejöttön egyfajta „európai nemzeti identitás”. Ha fontosnak is tartjuk azokat a magyar állami lépéseket, amelyekkel a kormány segítséget nyújt az identitásépítéshez, nem hisszük, sőt kizárjuk, hogy a modern nemzetállam korábbi ideológiai gyakorlatának mintájára most arra kellene törekedni, hogy valami ahhoz hasonló összeurópai identitástudat alakuljon ki. Egy ilyen létrejötte aligha szükséges, s mindenesetre a hatalmi, társadalompolitikai és lelki tényezők ehhez igazán hiányoznak. Az integráció célja sem most, sem a belátható jövőben **nem lehet egy olyan európai „nemzetállam”** kialakítása, amelyben a 19. században kialakult és az EU-t is konstituáló nemzetállamok feloldódnának. Minden valószínűség szerint az átmenetiség érzékelése az EU vonatkozásában állandósodik, és a Maastrichti kritériumok itt inkább távlati célokká válnak. A következő időszakokra, legalábbis, nem feltételezhető, hogy a nemzeti, vagy nemzetek feletti egyfajta összeurópai identitás váltsa fel. És az európai társadalmak homogenizálása egy fokon túl sem nem kivitelezhető, sem nem kívánatos nem lesz. Egyfajta szűkebb európai identitás

kiépítése már csak azért sem lesz elképzelhető, mert a nemzeti identitásokat különböző, a szomszéd államoktól, etnoszoktól történő elhatárolódásokon, illetve a kisebbségek feloldásán, vagy lebontásán keresztül jelenítették meg hagyományosan, a 19. század óta a nemzeti elitek. Miután tudjuk, hogy a kollektív azonosságok nem történelem előtti, vagy természettől adóttak, hanem társadalmi folyamatok eredményei, így az európai identitást és annak viszonyát a nemzeti azonosságokhoz is egyfajta demokratikus gyakorlaton keresztül alakíthatjuk ki. Következésképpen, a stratégia vállalja, hogy ezeket tudatosan formálja, alakítja.

Az EU fenti értelemben vett különlegessége az európai integrációs folyamat sajátos alapítási logikájából következik. Nyitott és dinamikus jellegű maradt, egyfajta rugalmas válasz a változó gazdasági és politikai folyamatokra. Ez önmagában így dicséretes, de egy **változó belső szerkezetű és határokig terjedő politikai formációval az azonosulás mégiscsak nehezebb**, mint egy világos szerkezetű és lehatárolt térre kiterjedő konstrukcióval. Az EU pedig nyilvánvalóan inkább minősíthető az első, mint a második osztályba tartozónak. A Stratégia szempontjából különösen fontosak az Unió hiányzó szilárdan rögzített viszonyítási pontjai. Az EU magát egy folyamatosan változó, dinamikus képződményként írja le. Az integráció Európája nem természetes határokkal rendelkező, földrajzilag egyértelműen meghatározott tér. A különböző bővítési hullámokra tekintettel épp Kelet-, és Délkelet-Európában „Európa” határai bizonytalanok és a következő évtizedben, feltehetően azok is maradnak. S ha még ehhez azt is hozzávesszük, hogy az integráció politikai és jogi formái is néhány évente változnak, akkor az integrációs folyamat legfontosabb jellemzőjévé meghatározatlan finalitása, pontosabban befejezetlensége válik majd. Az integrációnak nincs egyértelmű és más megközelítéseket kizáró elmélete, nincs szó az Unió valamilyen előre meghatározott „konstrukciós” tervéről, vagy egy olyan előre jól meghatározott és igen sokak által elfogadott célrendszeréről, amely alá konkrét forgatókönyvek rendezhetőek. Ráadásul az Unió döntési szerkezete a következő időszakban feltehetően a mostanihoz hasonlóan, nehezen áttekinthető lesz. A közvélemény érzékelő képessége számára túl sokféle döntési helyzettel, jogi sémával, intézménnyel és szereplővel találkozunk. Az EU igazgatás olyannyira policentrikus jellegű, hogy az egymás melletti és nem hierarchikus viszonyban lévő irányító intézményekhez és szervezetekhez nem köthetők identitásokká formálható konkrét várakozások.

Mindebből következően, mind területi, mind funkcionális szinteken az Unió, a tagállamok és a régiók közötti **világos kompetencia lehatárolás hiányzik. A közvélemény igazán nem tudja, kit mikor, miért kérhet számon, vagy kinek milyen esetekben lehet hálás?** A sikereket az összes szint magának tulajdonítja. A kudarcokat pedig nyilvánvalóan legalább is részben, a többi szintekre tolná inkább át. Ezekhez a most és a közeljövőben is valószínűsíthetően megfigyelhető viselkedésmódokhoz nem lehet igazán lojalitásokat kapcsolni. A Stratégiának ezért arra kellene törekednie, hogy legalább adott programok kapcsán a felelőségek és a kötelezettségek a szintek között világosan meghatározhatóak legyenek és így az ott születő eredmények is jobban beépülnének az európai identitás programjaiba.

Épp a globalitás időszakában látjuk ismét a nemzeti szintek felértékelődését és próbálkozásokat, legalább részleges rekonstrukciójukra. Ez a nemzeti szinthez fordulás azonban azt gondoljuk, hogy legalább részben következménye annak, hogy az EU éppen sajátos szerkezetéből következően, nehezen meghatározható és hogy emellett az európai integrációs projektnek – minden ígérettel szemben – máig is nagyjából hiányzik a közvéleményt meggyőző beszédmódja, illetve narratívája. Egyfelől az EU bármennyire is szoros együttműködési formákat épít fel, szuverén

államok szerződéses rendszere és programja szerint különben sem leépíteni akarja a résztvevő államok problémamegoldó képességét és irányítási kompetenciáit, hanem inkább hatékonyabbá szeretné tenni azokat. Bizonyos értelemben így az európai nemzetállamok működőképességének megőrzésében az EU fontos szerepet játszik, azonban ilyen irányú működését a közvélemény egyáltalán nem érzi sajátos teljesítménynek. A stratégia itt is előreléphet a nemzeti és a „brüsszeli” kölcsönhatások pontosabbá tételével, illetve világosabb bemutatásával.

Mindez persze nem változtat azon a téren, hogy az EU hosszú ideig szinte kizárólag gazdaságpolitikai intézmény volt és az identitásépítéséhez sokkal egyértelműbben hozzájáruló kül- és szociálpolitika nagyrészt ma is nemzetállami kompetencia maradt. Az EU tevékenységének súlya ma is elsősorban szabályozások kidolgozására irányul, és az újraelosztási politikák az agrárszektorokon kívül elsősorban az EU perifériáit érintik. **Magyarország EU képe ezért a régi EU tagállamokban megszokottól szükségszerűen különbözik. Míg ott meghatározó a regulatív és mellékes az újraelosztási elem, nálunk a kép szinte fordított.** A szabályozás messze van és azt a közép-európai közvélemény hagyományosan nem veszi komolyan („úgy is megtaláljuk a kiskaput” filozófiával). Ugyanakkor egyelőre szinte természetesen az EU-t a magyar közvélemény előtt a megnyíló újraelosztási lehetőségekkel legitimáljuk. Következésképpen, a magyarországi, illetve „visegrádi” EU image-építésnek is szükségszerűen ennek fordítottjának kellene lennie.

Az európai és nemzeti identitások kölcsönös alakításának lehetőségeit mindemellett nagymértékben meghatározza, hogy a közoktatás és a kultúrpolitika most és a következő időszakban is nagymértékben a tagállamok kompetenciájában marad. Ezeknek hagyományos technikáik és intézményeik vannak e szférákon belül a nemzeti identitás építésére és ezekhez képest szinte csak mellékes a közös európai kultúrkörök, vagy nagyrégiók történetének bemutatása. A Stratégiának erőfeszítéseket kellene tennie ez utóbbiak bevonultatására és szervezésére a magyar közoktatásban és kulturális iparokban.

E. NYITOTTSAĞFEJLESZTÉS – TUDÁSFORGALOM: Tenni és végiggondolni valók

A Külkapcsolati Stratégia vitáiban a következő hónapokban a továbblépéshez fontos kérdéseket kell tisztáznunk:

a.) Az elmúlt évek vizsgálataiban elszórt jelek mutatták, hogy a magyar nemzeti azonosulás formáiban mintha kitapintható lenne valamilyen **elmozdulás az etnikai identitástól az állami-állampolgársági** identitás felé. Így van-e és ha mégis igen, meddig jutott el ez a folyamat? Különböző fázisaihoz hozzárendelhetők-e valamilyen eltérő tennivalók, hangsúlyok, nyelvek, cselekvési módozatok? Léteznek-e e vonatkozásban valamilyen komolyabb eltérések Budapest és az ország többi része között?

b.) Milyen kapcsolatban lehet ez a folyamat az **országon belüli kisebbségi-többségi szolidaritásokkal**? Milyen mély, kik által hordozott, mennyire visszafordítható, vagy visszafordíthatatlan a roma identitások új „etnizáltsága”? Megjelennek-e itt állandóbb szerepkörökként „etnikai vállalkozók” a kisebbség szervezőiként és ezek mennyire maradnak stabilak a magyarországi politikai ciklusváltásoknál? Hogyan viszonyul ez a feltételezett roma elit „etnizálódás” a többség feltételezett fokozatosan deetnizáló nemzeti identitásához? Vagyis, milyenek lesznek a viszonyok az egyre inkább magát etnopolitikai keretekbe behelyező roma elit és az egész magyar társadalom önazonosulásának növekvő nem etnikai volta között (ha ilyesmi egyáltalán valóban létezik)?

c.) Hogyan hat a határon kívüli magyarságról folyó politikai diskurzus erre az egész folyamatra? Egyáltalán, lassítja vagy torzítja és milyen szerepet játszanak a **nemzetmodell „karbantartásában” a határon kívüli magyarok**, illetve azok a csoportok, akik onnan ide áttelepültek?

d.) A kilencvenes években a politikai viták egyik kiemelt platformja volt a nemzeti ügy. Olyan politikai erők – szocialisták, liberálisok -, akik számára adott időpontban talán nem a nemzeti ügy volt a legfontosabb, úgy gondolták, hogy a kérdés nem kerülhető meg, „nem engedhető át a jobboldalnak” és megkíséreltek nem nagyon ügyesen, nem nagyon felkészülten és gyakran botladozó nyelvvel ebben az ügyben megnyilvánulni. A legújabb politikai viták azonban mégis mintha azt mutatnák, hogy jelenleg **nem a nemzeti ügy, hanem a szociális kérdés válik azzá az arénává, amelyben a két politikai oldal közönségét** meg kívánja ragadni. Ha igaz, hogy ez az új aréna, akkor mi következik mindebből a nemzeti diskurzusra? Depolitizálódik? Egyszerű kulturális „kötelező gyakorlat” marad?

e.) Milyen szerepe lesz ennek a nemzeti és/vagy etnikai narratívának a társadalmi szolidaritás újrafogalmazódására (itt valamilyen mozgás azért látszik)? Hol működik az etnikai korlátokon át is érvényes szolidaritás és a kulturális elkülönülés hol zárja ki azt? Mennyire szükséges az **előzetes asszimiláció** ahhoz, hogy a többség itt valakit vagy valamilyen csoportot elfogadjon?

f.) Magyarország a következő években hogyan kezeli majd a **bevándorlást**? Beáll az EU tagállamok közül a legkonzervatívabbak közé és például konkrét szabályozással teszi majd nem lehetetlenné az Európán kívülről érkező bevándorlást? Vagy tudatos politikával csoportokat választ ki arra, hogy itt a kapukon belülre kerülhessenek (határon kívülieket, értelmiségieket, hiányszakmákat)?

g.) Milyen irányban mozoghatnak a jelenlegi nemzetkép-töredékek az EU belépést követő első néhány évben? Hogyan hatnak az országot meghatározó különböző **függőségekkel** kapcsolatos hitek és elképzelések a nemzetképre?

h.) **Lojalitás a kisebbségi magyarokkal**. Nem igazán világos a magyarországi közvéleményben, hol, s meddig terjed a lojalitás a kisebbségekkel? Miben jelentkezik ez: hol marad meg a „kistestvér”- komplexusban, és hol vannak ennél szélesebb felelősségvállalási késztetések? Mekkora a különbség a nagy krízisek („létük van veszélyben”) és a „normál” üzletmenet között?

i.) A magyarországi szolidaritási hálók mikor és mennyiben terjednek ki a hazai roma-társadalomra, és hol hagyják ki (persze érdekes az is, hogy mennyire) a romákat ezekből a hálókból. Mennyire meghatározóak itt a nagyvárosi-kisvárosi/falusi különbségek? Mi kell az erősebb szolidaritáshoz: a **kisebbségnek nyelvében, szokásaiban hasonlítani kell a többségre, vagy ellenkezőleg, a másság is egyre jobban elfogadott?**

j.) Ezzel kapcsolatban hogyan változik az **asszimiláció** elfogadottsága, kívánatos voltának érzékelése, illetve esetleges kényszere? Egyes időszakokban és helyzetekben az asszimilációt a 20. század magyar társadalma üdvözölte, másokban ennek igen nagy része viszont abban valamilyen veszélyt, vagy kedvezőtlen tendenciát látott a maga számára. Mennyire specifikusak a befogadási szabályok az egyes közösségekre? (Például, a jobboldalon sokan elvetik a zsidó asszimilációt, de ugyanakkor még nem hallottam, hogy ne üdvözölnék a roma asszimilációt. Az utóbbit ráadásul kívánatos kulturális felemelkedésként is ábrázolják.)

k.) Mennyi a gender elem a magyar nemzet koncepciókban? Egyfajtaképpen élik meg ma az etnikai vagy nemzeti közösséghez tartozást **férfiak és nők**? Hogyan néznek ki a különbségek a modern/premodern, vagy az etnikai nemzet/állam nemzet vonatkozásában? Modernebbek-e itt a férfiak nemzetfelfogásukat tekintve, mint a

nők? És fordítva, érzelmesebbek-e inkább a nők, de ideologikusabbak inkább a férfiak ebben a vonatkozásban? Hol jelentkeznek inkább félelmek: a nők között erősebben? És kik élik meg ezt az etnikai térképet inkább összefüggő ideológiákhoz kötöten: a férfiak? Vagy ezek a saját sztereotípiáim itt egyáltalán nem működnek.

l.) Tudjuk, hogy az „anyaország” felfogások standard változatai nagyjából a bal-jobb pólusok között változnak. Az igazi kérdés tehát itt nem a pólusok azonosítása, hanem igazán a kereszthatás lehet. **Hol vannak az egyes politikai táborokon belül azok a csoportok, amelyek az adott politikai hálózathoz lojálisak, de bizonyos értelemben itt az etno-ügyek kapcsán inkább a másik fél típusmegoldásait érzik a magukéhoz közelebb?** Hétköznapiiban, mennyire erős a szocialista-nemzetiek csoportja ma? S a nemzeti konzervatív mellett egyáltalán nem érdektelen, hogy milyen módon ismerhetőek fel a mai magyar ideológiai piacon esetleges másféle konzervatív hangulatok is.

m.) A **regionalizmus**ról, pontosabban annak hiányáról sokat beszélünk a hazai EU pénzelosztások területi újrendezése kapcsán. Itthon a megyei tudaton kívül láthatóan más meghatározó területi elhatárolók nem igen léteznek. A Dunántúl vagy a Tiszántúl etnikai-regionális nagy tájként, vagy tartományként természetesen egyelőre szóba sem jöhet. Végül is a magyar társadalomfejlődés és politikai evolúció evvel hagyományosan ellentétes volt. Valószínűleg az erdélyi volt az egyedüli fejlett regionális tudat a kárpát-medencei magyarságon belül – Trianon előtt. Elképzelhető-e, hogy míg a magyar politikai kultúra az országon belül igazán nem használ regionális koncepciókat, azokat simán elfogadja, sőt szeresse a kisebbségi magyar társadalmakban? S ha elfogadja, nem jelent ez demarkációs vonalat az úgymond homogén politikai térként megélt „anyaország” és a kisebbségi fragmentumok között? Valamilyen határokon átívelő regionalizmus – új EU keretek között – képes-e a szó szoros értelmében felülírni a határokat? Vagy ez csak aktuális fantáziánk egyike. Kialakulhatnak-e a majdani EU-n belül szoros regionális szövetségek Észak-Magyarország és Kelet-Szlovákia, a Tiszántúl és a Partium között?

n.) A magyar etnocentrikus politika **mennyire a saját logikájából építkezik és mennyire reaktív?** Másképp fogalmazva, a 90-es évek elején mennyire reakció volt a délkelet-európai többségi politizálás militáns nemzetképeire és mennyire levezethető az utolsó 2-3 évben az EU belépés közötti hercehurcából (a változó szuverenitásképekre reagál).

o.) Mindebből következően, milyen támogatottsága van ma Magyarországon, egy határon túli kisebbségeket különösen előterbe helyező **nemzeti radikalizmusnak?** Némileg leegyszerűsítve a felvételek azt sugallják, hogy a kérdéskör igazán (ha ott nincs alapvető robbanás) a hazai közvéleményt nem érdekli.

p.) Milyen a viszony a **kisebbségpolitika és a modernizáció** között kint és bent? Hol, milyen érdekek működnek ebben? Hol válik a kisebbségi problematika egyértelműen modernizációs ágensé és hol válik az elkülönülés, a partikuláris hálózatok, tehát a nem modernitás valamilyen kifejezési lehetőségévé?

q.) Megállapítható-e, hogy a magyar közvélemény mennyire támogatja a **hazai politikai elit európai lobbizását kisebbségi ügyekben** és hol tartja azt feleslegesen konfrontatívnak? Ugyan különböző formákban és mértékben a magyar külpolitika ciklusonként másként, de mégis erőteljes kisebbségvédő retorikájával nemzetközi fórumokon saját identitását építi. Azt szeretné bemutatni, hogy ő nem egyszerűen egy kis nép lokális ügyeinek a megjelenítője, hanem van egy olyan dolog, amiben ő ennél több. Ahol ő általánosabb igazságok hordozója és ez a kisebbségek ügye. Milyen viszonyban van mindez a magyarországi társadalom önképével a világgal szemben (vagy abba integrálva)?

r.) A 90-es évek beszédmódját, különösen a határokon túliak vonatkozásában valóban meghatározta az aggodás diskurzusa. De mit lehet kezdeni ezzel javuló kisebbségi-többségi környezetben? Ha nem ég a templom és mégis kirendeljük oda a tűzoltókat, azzal nem javítjuk gondoskodó önképünket. Viszont leértékeljük, vagy annuláljuk az esetleges előrejelzéseket. A **lassan romló körülményeket (demográfia, nyelvhasználat) nem tudjuk beépíteni krízismodellekbe**, mert azok nem eléggé frappánsan rövid távúak. S mert ugyanakkor a rövid távú vészjelzéseket, hála Istennek, most nincs mivel feltölteni, ott a dolog üresen puffog.

s.) Mennyire függ az etnikai feszültségérzékelés az érzékelő általános sikerétől vagy kudarcától a változásokban. Úgy hisszük, hogy javuló gazdasági környezetben, vagy helyzetüket gyorsan javító csoportokban az **etnikai konfliktusérzékenység** (akár a saját ügyei mentén, akár általánosabb kárpát-medencei összefüggésekben) **gyorsan csökken**. Igaz-e ez egyáltalán? S ha van is valami kapcsolat a két jelenség között, mennyire lesz szoros az?

t) Az **integráció és asszimiláció szoros kapcsolata** tipikusan a Modern projektjébe tartozik. Mondhatjuk, hogy az állami politika és a felkínált EU-s kapcsolódási pontok sok vonatkozásban túljutottak a Modernen és talán valamilyen poszt-modernnek is nevezhető kapcsolatokat kínálnak. Ebből következően az integrációhoz nem kellene asszimilálódniuk a romáknak. Másfelől ugyanakkor elég világosan látszik, hogy a modernitás még magában a közép-európai régióban sem teljesedett ki igazán.

u) A kedvezőtlen demográfiai helyzet Magyarországon, illetve magukon a magyar kisebbségeken belül, mennyire változtat azok integrációs, befogadási programjain? Ha a dilemma: **elzárkózás és fogyás – etnikai nyitás, befogadás és legalább stabilizálódás**, akkor ez a történet hol jelenik meg a többség kisebbségképében?

v) Nyilvánvalóan a társadalmi kirekesztés etnikai metszetű megkülönböztetéseit különböző módokon csökkenteni lehet. Kérdés azonban, hogy lehet-e az **etnikai diszkriminációt** úgy csökkenteni, hogy közben a társadalmi kirekesztés általános szerkezete nem változik?

z) milyen konkrét akciókkal- pl. **közvetlen EU elnökválasztással**- lehetne a közvelemény EU azonossagtudatát erősíteni?